

SLOBODAN SAMARDŽIĆ,
IVANA RADIĆ MILOSAVLJEVIĆ (UR.)

EVROPSKI GRAĐANIN U VREMENU KRIZE

Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka, Beograd,
2013, str. 247

Rasprave o smislu i transformaciji pojma građanstva u političkoj i pravnoj teoriji uvijek su aktualne. Posljednjih godina rasprava posebno uzima u obzir krizu demokracije, ali i ekonomsko posrtnje Europske unije, što je posljedica krize njezinih ekonomskih, odnosno monetarnih temelja. Po svemu sudeći, to je navelo Slobodana Samardžića, profesora FPN-a u Beogradu, da okupi skupinu istraživača kako bi razmotrili posljedice spomenutih procesa za status građanina, ključnog subjekta moderne. Njihovi su uvidi objelodanjeni u zborniku *Evropski građanin u vremenu krize* (2013), koji je Samardžić priredio s politologinjom Ivanom Radić Milosavljević. Kako se zbornik bavi pravnim, političko-teorijskim i kulturnim implikacijama krize EU-a po status građana koji su već 'unutra', građani 'regije', premda teritorijalno pripadaju Europi, nisu privukli njihovu pozornost. Zbornik otvaraju uglavnom pravne kontroverze koje nastoje pojasniti Vesna Knežević-Predić („Institut građanstva i njegovo mjesto u pravnom poretku Europske unije”) i Jelena Čeranić („Mjesto evropskog građanina na političkoj sceni Europske unije”). Ti nas tekstovi, u osnovi, instruktivno uvode u pravne, pa i političke dvojbe Europske unije koja još „nije uspjela da raskine tu snažnu vezu između fizičkog lica i države koja se zove državljanstvo, niti da se postavi na mjesto država” (Knežević-Predić, 37).

Polazište politologijskih dijelova zbornika treba tražiti u tezi o velikoj otuđenosti građana od institucija Europske unije koja, kako pokazuje Samardžić („Evropska unija nije građansko društvo”), nema dimenziju „kontrole javne vlasti koja izvorno pripada pojedincu-građaninu” (64). Zato on krivi političke elite koje su se odavno odlučile za tržišnu, odnosno 'konfuznu političku' integraciju, a ne „političku zajednicu demokratskog tipa”. Ne čudi stoga što dominiraju elite koje nemaju „opću reprezentativnost” (ECB, finansijski kapital...) uz „učesnike iz jakih i bogatih država članica” (67). Građani EU-a zapravo su na rubu događaja, jer nema „siste-

matski oponirajuće građanske javnosti na evropskom planu” (68). Štoviše, umjesto pojave 'evropskog građanstva' širi se, zaključuje Samardžić, proces 'opće renacionalizacije' kao „gotovo iracionalna reakcija na antikrizne mjere sve otuđenijih i sve manje vidljivih stvarnih donosioca odluka” (80).

Zapravo se može reći da od 'opće renacionalizacije' nije izuzet ni sam zbornik, jer su autori odnosno autorice prilično skloni shvaćanju da je upravo nacionalna država povlašteno mjesto politike. Zbornik ima i druge linije argumentacije, odnosno vrijedne priloge koje u ovom kratkom prikazu nažalost neću moći obuhvatiti (J. Marović, Aktivno građanstvo kao preduvjet za razvoj demokracije u EU; Ivana Radić Milosavljević, Demokracija kao pokretač europske integracije; M. Kovačević, Europski građanin i financijska kriza; M. Stupar, Jezgro i 'periferija': ideja evropskog građanina poslije Lisabonskog sporazuma; S. Ivić, Savremeni izazovi građanstvu Europske unije; S. D. Pavlović, Europski kulturni identitet: amalgam nekonzistentnih zamisli).

Kad je posrijedi teza o 'općoj renacionalizaciji', Samardžić, oslanjajući se na modernističku trijadu građanin/društvo/država, smatra da je „demokracija nezamisliva bez participacije i kontrole vlasti, a to su političke vrijednosti razvijene isključivo u okrilju moderne nacionalne države” (79). Doduše, ta trijada, zbog različitih razloga, više ne funkcionira. Bojan Kovačević to pripisuje fenomenu 'skrivenih moći' kojom je parlamentarizam u EU „stavljen u službu odvajanja sfere upravljanja od politike” (108). Problem Kovačevićeva „nevidljivog tumača istine u Europskoj uniji” (što je naslov njegova teksta) u 'regiji' je recipiran preko kritike liberalizma od strane Carla Schmitta i Franza Neumanna, teoretičara različitoga ideološkog predznaka. Oni uvjerljivo pokazuju da je liberalizam u teoriji i praksi neodvojiv od 'nevidljive moći' pa u tom smislu ne treba biti osobito iznenađen. Treba reći da je danas problem tim veći što je liberalizam redefinirao (nacionalnu) demokraciju tako što je dopušta samo onda kad ona ne dovodi u pitanje 'međunarodni demokratski poredak' (Hayek), koji je osnova uređenja Europske unije. Iako je Kovačević sklon 'renacionalizaciji', ipak ne vjeruje da je u „izgradnju Europe moguće krenuti iz početka” tako što bi građani u svojim državama davali suglasnost za prijenos ovlasti na EU (121).

Na sličnom tragu je i tekst „Nemoć građana Evropske unije” koji potpisuje Radmila Nakarada. Ona ukazuje na djelovanje tzv. transaktera koji nastaju „neoliberalnom transformacijom države” i realno dokidaju demokraciju. Ti 'transakteri' (Wedal), odnosno 'transnacionalna klasa' (Robinson) „skriveni od očiju javnosti, donose odluke koje temeljno utječu na vlade i društvo, odgovarajući samo jedni drugima” (85). Nakarada vidi rješenje u tome da se „moć, financijska i politička... 'renacionalizira' u figurativnom ali i velikim dijelom u stvarnom smislu, da bi se s potpunim legitimitetom moglo govoriti o građaninu” (95).

Sljedeća je u 'renacionalizacijskom' obratu Bogdana Koljević („Radikalna ljevica i rehabilitacija pojma evropskog građanstva”) koja otvara zanimljiv problem preobrazbe 'političkoga' i traži nosioce novih političkih stremljenja. Koljević ne dvoji da živimo promjenu epohe, odnosno paradigme „u vremenu u kojem neoliberalni konsenzus proživljava svoj kraj, i u kojem nastaju novi politički i etički obrasci” (207). Pozivajući se na Ciprasa i Žižeka, tvrdi da nova ljevica ne teži primarno uspostavi besklasnog društva, nego ukidanju „logike vladajućih i potčinjenih, kao i logike potrošačkog društva”. Čini se da se ovdje želi izbjeći poveznica s radikalizmom besklasnog društva, ali treba reći da je ukidanje 'logike vladajućih i potčinjenih' još ambiciozni cilj. Kritikom liberalnog univerzalizma („totalitarističkih tendencija, koje izranjaju iz različitih euro-globalizirajućih projekata”, 210) autorica dolazi do nacionalne države koja bi trebala osigurati „lokalni karakter političkog”, odnosno afirmirati male narode. Zanimljivo je da bi epohalna preobrazba 'političkoga' išla manje-više starim modernističkim putevima („razvoj države i razvoj demokracije uzajamno su povezani procesi”). Radikalna ljevica tako zadobiva svoj subjekt upravo jačanjem neposredne demokracije, čime se više ne konstituira proletarijat nego narod „koji čuva reference na pojam građanina jednako kao što sadrži i rezonancu na pojmove države i nacije”. Taktički, taj bi se obrat, dakle, provodio reafirmacijom države, odnosno pozivom na solidarnost koja, unatoč lijepim željama, teško da bi, po ovim pretpostavkama, lagano prelazila njezine okvire. Usput, ovdje ostaje i problem definicije epohe. Ako se ona vezuje za početak i mogući kraj 'neoliberalnog konsenzusa', o čemu Koljević piše, onda je riječ o prilično kratkoj 'epohi'. Isto tako ostaje pitanje što bi bila 'epohalna promjena' ako se radi tek o „inicijativama novog prosvjetiteljskog duha koje horizontalno jačaju”.

Priču o 'općoj renacionalizaciji' možemo zaključiti tekstom Zorana Čupića „Građanstvo EU i evropske stranke – *aller retour*”. Pišući o stanju suvremenih političkih stranaka i njihovim transnacionalnim izazovima, Čupić na jednom mjestu ustvrđuje da je „prirodni lokus demokracije – nacionalna država” (149). Teorijski nije lako pokazati da je demokracija 'prirodna' vladavina koja može imati svoje 'prirodno' mjesto, pa bila to i nacionalna država. Isto vrijedi i za njezine forme, pa i njezine subjekte. Od autora u Zborniku o tome izrijeком vodi računa samo Koljević kad piše „o obnavljanju uloge javnih referenduma, ali i učešća građana u javnom životu kroz mnoštvo različitih formi...” (207). Općenito govoreći, autori ne dijele ovu tvrdnju o 'prirodnom' mjestu demokracije, nego se čini da se priklanjaju tezi da je 'renacionalizacija' dobrim dijelom posljedica aktualne krize. Time se, s jedne strane, odražava temeljni osjećaj većine građana da im je nacionalna država/demokracija jedino utočište u krizi, a s druge, ključni stav većine autora Zbornika da je nacionalna država, ako ne prirodno, onda

svakako povlašteno mjesto suvremene politike. Iako ta pozicija ima svoje nemale teorijsko-metodološke probleme, više je nego legitimna u dugoj tradiciji sporenja nacionalne države i različito definiranih pokušaja ostvarivanja europskog zajedništva.

TONČI KURSAR
*Fakultet političkih znanosti
Sveučilišta u Zagrebu*